

بررسی خلاقیت در دانش‌آموزان ابتدایی

نغمه کساری گیلک

آموزش و پرورش شهرستان گیلان

ضیاءالدین مالداري

آموزش و پرورش شهرستان زاهدان

هاله عابدین زاده

آموزش و پرورش شهرستان تهران

سمانه شیرودی بزرگی

آموزش و پرورش شهرستان تنکابن

اقدس نظری هریس

آموزش و پرورش شهرستان تبریز

چکیده:

خلاقیت یعنی توانایی تولید ایده‌ها و راهکارهای جدید و نوآورانه برای حل مسائل و مواجهه با چالش‌ها. توسعه‌ی ذهنی و تحصیلاتی آن‌ها داشته باشد. خلاقیت به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا مسائل را از زوایای مختلف مشاهده کنند، ایده‌های جدید ایجاد کنند و راهکارهای نوآورانه برای حل مسائل پیدا کنند. بررسی خلاقیت در دانش‌آموزان ابتدایی می‌تواند به ما کمک کند تا درک بهتری از توانایی‌ها و استعدادهاى دانش‌آموزان بدست آوریم و عملکرد آموزشی بهینه‌تری را برای آن‌ها ارائه دهیم. برای انجام بررسی خلاقیت در دانش‌آموزان ابتدایی، می‌توان از روش‌های مختلفی استفاده کرد. یکی از روش‌های معمول استفاده از تست‌های خلاقیت است که به دانش‌آموزان سوالات و تمرین‌هایی با محتوای خلاقانه می‌دهد تا درک خلاقیت آن‌ها را سنجیده و ارزیابی کند. این تست‌ها می‌توانند شامل سوالاتی درباره حل مسئله، تفکر خلاقانه، پردازش اطلاعات، تصویرسازی و نقاشی، نوشتن خلاقانه و ... باشند. همچنین، بررسی خلاقیت دانش‌آموزان می‌تواند از طریق مشاهده و بررسی کارها و پروژه‌های خلاقانه‌ای که توسط دانش‌آموزان انجام می‌شود، صورت بگیرد. این مشاهدات می‌تواند شامل نمایشگاه‌ها، پروژه‌های هنری، نمایشنامه‌ها، داستان‌های خلاقانه و ... باشد. علاوه بر این، می‌توان از مصاحبه و گفت‌وگو با دانش‌آموزان استفاده کرد تا از طریق پرسش‌هایی درباره تفکر خلاقانه‌شان، تصورات خلاقانه‌شان و پروژه‌هایی که تا به حال انجام داده‌اند، به بررسی خلاقیت آن‌ها بپردازیم. نتایج بررسی خلاقیت دانش‌آموزان می‌تواند به ما کمک کند تا برنامه‌های آموزشی خود را بر اساس نیازها و توانایی‌های خلاقیتی دانش‌آموزان طراحی کنیم و به آن‌ها فرصت‌های مناسبی برای توسعه و پیشرفت در حوزه خلاقیت ارائه دهیم.

کلیدواژه‌ها: خلاقیت، بررسی خلاقیت، دانش‌آموزان ابتدایی

مقدمه

چه زیباست در صدف هستی مروارید خلاقیت را یافتن و به زیور وجود خود آراستن. مگر می شود که انسان به زیور هستی آراسته و روح خدا در او دمیده شده و در روی زمین جانشین خدا و خداوند به او کرامت و بزرگی بخشیده و شنوا و بینا و دانا و قدرت بیان و نوشتن داشته باشد. ولی خلاق نباشد.

از اهمیت خلاقیت همان بس که در قرآن کریم ۲۵۰ بار از آفرینش خلق و آفریدن در هستی گفته شده است و هر پرتوی از هستی برگ زرین خلق و زایش جدید را در بطن خود به همراه دارد. لذا خلاقیت یک موهبت الهی است که در فکر اندیشه و قلم رفتار و عمل انسان در زندگی و محیط کار جلوه پیدا میکند و اگر زمینه ی بسط تربیت و تمرین این موهبت الهی و قدرت مغزی فراهم نگردد از یک نعمت فوق العاده مهم و کلیدی محروم مانده ایم به طوری که زبان آن را در ابعاد و صور گوناگون در زندگی فردی و اجتماعی خواهیم چشید. امروزه همه جوامع بشری به خلاقیت نیاز مبرم دارند خلاقیت رمز اصلی و اساسی پیشرفت و مانع وابستگی یک جامعه پویا است. تورین بی عقیده دارد اگر جامعه نتواند از موهبت خلاقیت استفاده کند انسان دیگر اشرف مخلوقات نیست بلکه کم اثرترین مخلوقات خواهد بود (حسینی ۱۳۶۷) بررسی اهداف آموزش و پرورش در سطح ایران و جهان نشان می دهد که هدف اساسی آن تربیت افرادی است که با اتکاء به نیروی اراده و مستقل خویش منطقی بیاندیشند و به جای وابستگی و استفاده از دستاوردهای اقتصادی و فرهنگی دیگران مولد دانش تکنولوژی و فرهنگ مناسب برای زندگی مستقل فعال خلاق در عصر دانایی باشند، بی گمان، آموزش و پرورش با توجه به برنامه ریزهای صحیح و مدون و با توجه به اهمیت خلاقیت برای رشد و ترقی فکری دانش آموزان می کوشد پس برای رشد خلاقیت و نوآوری در دنیای صنعت و تکنولوژی باید از دبستان و قبل از دبستان آغاز کنیم و مدرسه بهترین مکان برای این موضوع است. اگر خلاقیت و نوآوری را در دانش آموزان خود پرورش دهیم نسل آینده از داشتن افراد متخصص مدیران کارآمد و خلاق محروم می ماند. در این فرایند معلم نقش اصلی را ایفا می کند. به اعتقاد اکثریت قریب اتفاق صاحب نظران و متفکران حوزه های مختلف فرهنگی سیاسی اجتماعی و اقتصادی در دنیای جدید آموزش و پرورش نقش بی بدیل در فرایند توسعه و بالندگی کشو هدیه و ملت ها ایفا میکند. به عبارت دیگر راه درمان بسیاری از دردهای جامعه را باید در آموزش و پرورش جستجو کرد همچنان که خلاقیت و نوآوری در صنعت را باید در دوران کودکی و نوجوانی جست و جو کرد لذا در پاسخ به این ندا گسترش خلاقیت و نوآوری در صنعت را در جامعه آموزش و پرورش معلمان باید پیش گام شوند با توجه به این که خلاقیت می تواند شکننده محدودیت ها برانزنده ناتوانی ها شکافنده ناشناخته ها پابنده تا دانستن می ها باشد و نظریه این که با استفاده از خلاقیت می توان مرز بین دانستن و توانستن را از میان برداشت و فاصله بین قوای بالقوه و توانایی های بالفعل انسان را به حداقل رساند و با عطف به این مطلب که یکی از دلایل عمده پس رفتگی دول مختلف میزان سرمایه گذاری و بهره گیری از نیروها خلاق است. و علاوه بر اینها با توجه به این که حل معضلات اجتماعی، اقتصادی سیاسی کشور در گرو وجود اندیشه های خلاق است. هنر به عنوان یک درس می تواند کمک زیادی هم به معلم و هم به دانش آموز بکند. برای مثال به معلم کمک میکند تا از طریق نقاشی به خصوصیات روحی و روانی و میزان هوش دانش آموز خود پی ببرد و با شناخت مشکلات جسمی و روحی او با کمک خانواده راهی برای درمان آن پیدا کند. به علاوه می تواند میزان توقع خود و توانایی دانش آموز را معین و بر اساس آن با فراگیر رفتار کند بهرامی (۱۳۸۵) از سوی دیگر هنر به عنوان یک درس به دانش آموز کمک می کند با فعالیت هنری و انتقال تخیلات و مشکلات روحی و روانی خود، به تخلیه ی درونی دست بزند و از میزان فشار درونی اش بکاهد تا بهتر بتواند با دنیای اطراف ارتباط برقرار کند (همان ۱۳۸۵) پس معلمین گرامی با آگاهی از خصوصیات درس هنر و ارتباط آن با روح و روان کودک باید به درس هنر و زنگ هنر اهمیت دهند و برای تقویت درسهای دیگر زنگ هنر را اشغال نکنند. بلکه با اهمیت دادن به درس هنر باعث تقویت و پرورش روح خلاق در دانش آموزان خود شوند (همان ۱۳۸۵)

سوالات تحقیق

چگونه میتوان روحیه خلاقیت و نوآوری را در بین دانش آموزان گسترش داد؟
مهمترین دوران خلاقیت و تحول در دوره آموزش و پرورش کدام دوره تحصیلی میباشد؟

اصلی ترین و اساسیترین عامل اجاد تحول کیست؟

اهداف تحقیق

بررسی و رفع عواملی که مانع پیشرفت و خلاقیت در دانش آموزان میگردد.
بررسی و تحلیل عوامل اجتماعی در ایجاد تحول و خلاقیت در دانش آموزان
نقش معلم در ایجاد تحول و خلاقیت
بررسی و مفهوم خلاقیت و نوآوری در دانش آموزان دوره ابتدایی

روش پژوهش

روش گردآوری اطلاعات به صورت مشاهده ای هم به صورت فعال و هم انفعالی است به این شکل که با خواندن قسمتی از داستان و با نشان دادن تصویری از دانش آموز خواسته که داستان را تمام و یا نامی برای آن انتخاب نماید و یا به وسیله نقاشی و کاردستی کار خلاق انجام دهد. و همچنین روش گردآوری اطلاعات کتابخانه ای است به این شکل که نگارنده با مراجعه به کتاب ها و منابع علمی و تحقیقاتی موجود در کتابخانه و سایتهای اینترنتی مطالب را به شکل علمی بررسی نماید و فیش برداری نموده و بعد از دسته بندی فیش ها، به تحلیل و بررسی درون مایه های خلاقیت بپردازد و در نهایت سعی میکند که بر اساس مطالعات و فیش برداری ها به تدوین و تنظیم مقاله همت گمارد.

خلاقیت

یعنی توانایی تولید ایده ها و راه حل های متعدد، جدید و مناسب برای حل مسائل و مشکلات خلاقیت یا آفرینندگی توان ساختن با خلق نمودن چیزی نو است راهکاری تو برای حل یک مشکل، یک روش یا یک دستگاه نو یا یک شیء یا فرم تو هنری «خلاقیت بشر تعریفی از قابلیت های اقتصاد، زندگی فناوری صنایع، تو ثروت نو و کلیه چیزهایی است که از یک اقتصاد خوب جریان می گیرند. با توجه به این که هدف آموزش و پرورش در همه سطوح تحصیلی علی الخصوص در دوره ابتدایی ایجاد تواناییهای آفریننده در دانش آموزان است و هسته اصلی تحول در نظام آموزش و پرورش خلاقیت است و در دنیای پر تغییر امروزی ایجاد خلاقیت در دانش آموزان مهمترین مسئولیت پرورشی آموزشگاهها و معلمین میباشد. معلم نقش کلیدی و اساسی در این زمان را دارد و محور کار خود را باید بر روی خلاقیت دانش آموزان قرار بدهد چرا که پرورش استعدادهای فطری دانش آموزان از مسایل بسیار مهمی است که باید مورد توجه معلمین قرار بگیرد. علی الخصوص دوران ابتدایی که تمام صفات اکتسابی و الگوها رفتاری در این زمان اخذ می شود و شخصیت واقعی کودک بر اساس همین مسائل شکل می پذیرد. پس معلمی در زمان حاضر، مهارتی است تغییر دهنده شکافنده توان بخش و درمانگر اگر هر معلم نتواند مسلماً از دنیای پر تغییر و پر شتاب جامعه جهانی عقب میماند. اگر هر معلمی در هر سال از تدریس خود حداقل بتواند کوچکترین تغییر در روش خود و دانش آموزان بوجود آورد آنوقت آموزش و پرورش ما پیشرفت خواهد کرد. پس باید نگرش معلمان عوض شود و به قول معروف چشم ها را باید شست، جور دیگر باید دید.

خانواده از عوامل مهمی است که در رشد و پرورش تفکر و رفتار خلاق می تواند نقش مثبت یا منفی داشته باشد. در خانواده هایی که به کودک تا حدی استقلال داده میشود و همچنین در مورد سئوالاتی که کودک می پرسد تا حد امکان او را راهنمایی و تشویق به یافتن پاسخ می کنند. خلاقیت رشد می کند. این دسته از والدین عقیده دارند که فقط از طریق رفتارشان است که می توانند احترام کودک را به خود جلب کنند. اما خانواده ای که هرگز به کودک آزادی عمل نمی دهد. به طوری که در مورد کوچک ترین مسائل و کاهدیه باید نظر والدین را بپرسد. در چنین خانواده ای علاقه و استعداد کودک فدای والدین میشود و آنها هستند که برای کودک برنامه ریزی میکنند و تصمیم می گیرند به کنجکاو و سئوالات کودکانه اهمیت نمی دهند از او می خواهند مانند افراد بزرگسال و عاقل باشد و.....

در این خانواده نیروی تفکر و خلاقیت کودکان در همان مراحل اولیه خاموش می شود و فرصتی برای بروز و شکوفایی نخواهد داشت. بنابر این خانواده میتواند هم محل بروز و آشکار شدن و پرورش استعدادها و خلاقیت کودکان باشد و هم محلی برای نادیده گرفتن و

غفلت از بروز استعدادها همچنین اگر به استناد نظر ژان پیاژه هدف اصلی آموزش و پرورش، به ویژه آفرینش انسان ها توانا به انجام دادن کاهد بهی نو و انسانهای خلاق بدانیم مدرسه نیز می تواند در خلاقیت دانش آموزان نقش اساسی داشته باشد.

معلم در این زمینه نقش اساسی و مهم دارد زیرا میتواند با انتخاب شیوه های تدریس مناسب و همچنین ایجاد فرصت هایی برای حل مساله و... در خلاقیت دانش آموزان نقش اصلی را داشته باشد. جامعه نیز میتواند زمینه بروز و ظهور خلاقیت را فراهم سازد و یا از شکوفایی آن جلوگیری کند. و با عقاید خرافی و کهنه رایج در جامعه چون اعتقاد منفی به جز و قسمت و سرنوشت شانس طبقات اجتماعی و... باعث میشود که فرد فعالیت خود را از دست بدهد تلاشی در جهت خود شکوفایی بروز ندهند (حسینی، ۱۳۸۴)

عوامل گوناگونی وجود دارد که در تمام مراحل زندگی از بدو تولد کودک تا بزرگسالی می توانند به اشکال مختلف خلاقیت فرد را با مانع رو به رو سازند. برخی از این عوامل جنبه ی فیزیولوژیکی دارند و مستقیماً بر کنشهای عمومی ذهن فرد تاثیر منفی می گذارند و فرایند رشد تفکر او را متوقف و یا دچار اختلال میکنند نظیر اختلالات ارثی و یا ضایعات جسمانی و روانی که البته شامل درصد کمی از افراد میشود. اما عوامل دیگری نیز وجود دارد که مستقیم یا غیر مستقیم خلاقیت فرد را تحت تاثیر قرار میدهند و سبب تضعیف یا تخریب آن می شود. این دسته از عوامل را می توان تحت عنوان موانع محیطی خلاقیت نام گذاری کرد. برخی از این موانع منشأ خانوادگی دارند. یعنی در جریان تعامل کودک با والدین و محیط خانه پدید می آیند تعدادی دیگر از این موانع برخاسته از محیط تحصیلی فرد میباشد و در طی تعامل او با معلم با مربی و همچنین سایر هم سالان خود در محیط های آموزشی بر خلاقیت وی تاثیر مخرب می گذارند. اما از این دسته موانع محیطی خلاقیت از همه مهم تر است و میتواند نقش بسزایی در پرورش خلاقیت داشته باشد (کریمی ۱۳۸۴) با توجه به مطالب بیان شده میتوان به روشهای ذیل عمل کرد:

در زمینه خانواده

بالا بردن سطح آگاهی والدین در جهت رشد و پرورش خلاقیت فرزندانشان از طریق آموزش پذیرش تخیلات کودک و احترام به عقاید و نظریه و ساخته های دانش آموزان
تامین آزادی مناسب و استقلال روانی و فردی کودک و پرهیز از قوانین خشک در منزل
پرهیز از انتقاد مکرر از رفتارهای کودک
در زمینه مدرسه روشهای تدریس فعال چون
استفاده از حل مساله و پرسش و پاسخ در تدریس
آشنا شدن معلم با مفاهیم خلاقیت و راهکادهایی پرورش و تقویت آن در دانش آموزان
وجود آوردن امکانات لازم برای انجام فعالیتهای خلاق دانش آموزان
توجه به تفاوت های فردی دانش آموزان

ارائه تکالیف درسی متنوع جهت پرورش قوه تخیل و خلاقیت دانش آموزان

موقعیت و شرایط محیط آموزشی از جمله مواردی است که با خلاقیت کودکان و نوجوانان ارتباط مستقیمی دارد. تاثیر محیط آموزشی بر خلاقیت جنبه های متفاوتی مانند شرایط فیزیکی، روابط عاطفی بین افراد در زمینه های علمی و یادگیری و انگیزه در کار موثر است. معلم نقش کلیدی دارد ایجاد توانایی چون حل مساله آفرینندگی دانش آموزان که از هدف عالی آموزش و پرورش است از طریق روشهای تعریف فعال میسر می گردد. تحقیقات زیادی نشان داده است که خلاقیت یک توانایی قابل پرورش است. شیوه یاد گرفتن شیوه اندیشیدن شیوه انتقال اندیشه در به کارگیری آموخته ها و... همه یاد گرفتگی است.

آمیختن عمیق درسها با هنر

همانطور که می دانیم در درسهایی مانند ریاضی تاریخ فارسی و موارد مشابه ایفای نقش و اجرای نمایش نامه ای مباحث درسی نتایج سودمندی دارد و یادگیری را عمیق تر می کند و این طرحی بود که برای رشد و پرورش قوه خلاقیت دانش آموزان به اجرا در آوردیم همچنین با نقاشی و سایر کارهای هنری در جریان حل مساله چون نمایش عروسکی یافتن تصاویر مناسب و نقد و اظهار نظر در مورد

یک نمایشنامه و اجرای پانتومیم و اجرای این قبیل کارها با گشودن درهای جهان تخیلات بر روی کودکان اعتماد به نفس و خلاقیت آنان را افزایش دادیم (سیف، ۱۳۷۵)

طرح بازیافت مواد

در این طرح دانش آموزان به جمع آوری وسایل و مواد دور ریختنی و غیر قابل استفاده می کردند. و آنها را در جعبه ای قرار میدادند و در ساعات هنر و با خلاقیت و یا به عنوان تکالیفی در منزل با تخیل خود آنها را تبدیل به مواردی جذاب و ابتکاری تبدیل می کردند.

طرح آموزش هنر

به رغم این واقعیت که یکی از وظایف سرپرستی معلمان مدرسه در دوره ابتدایی شناخت و پرورش استعدادهاى مختلف دانش آموزان است این امر تا به حال به دلیل حجم و گستردگی برنامه های آموزشی و کمبود توجه به دروس هنری به خصوص نقاشی مورد غفلت قرار می گرفت در حالی که نقاشی از دروسی است که میتواند به ابزار احساسات و عواطف نهفته ی دانش آموزان و آشکار کردن کمبودها و انتظارات آن بیانجامد و به رشد قوه تخیل شناخت زیبایی، احساس آرامش و نشاط ناشی از انجام یک کار خلاق بینجامد. این دبستان توجه به خط و نقاشی بخصوص نقاشی آزاد را در جهت کمک به استعدادهای دانش آموزان به عنوان وسیله ای برای تبدیل کلاس به محیطی با نشاط و فرصتی برای انجام فعالیتهای خلاق مورد توجه قرار داد.

معلم

معلم در کلاس درس به عنوان الگو میتواند بر روی خلاقیت دانش آموزان تاثیر بسزایی داشته باشد از این رو معلمان مجری مدرسه برای رسیدن به هدف مورد نظر برنامه هایی برای خود در نظر بگیرند. اولین کار بالا بردن سطح آگاهی خود از طریق مطالعه کتب مختلف در زمینه رشد و پرورش خلاقیت است.

آموزش خلاقیت در روند تدریس خود که در این آموزش موارد زیر قابل توجه باشد استقلال آموزی یافتن مساله - بازدید علمی آموزش برخوردی پژوهشگرانه با مسائل - پرهیز از رقابت طرح سؤال خلاقانه از هر درس افزایش پویایی در روابط اجتماعی بین دانش آموزان بازی های فکری حسی بدنی و منطقی طرح درس خلاقانه از هر درس

استفاده از روشهای فعال در امر تدریس چون طرح سؤال پرسش و پاسخ و بحث و گفتگو و همیاری و روش تحقیق و نگارش و بارش مغزی نمونه سناریو تدریس خلاق)

ایجاد فضای خنده و بازی در جریان تدریس و توجه به نکات مثبت دانش آموزان

آمیختن آموزش با تحرکات بدنی

پذیرش تخیلات کودکان

آموزش و پرورش

آموزش و پرورش فقط یک دانش به کار بسته نیست بلکه افزون بر آن مجموعه ای از روش هاست که متخصص باید آنها را با موقعیتهای مختلف سازش دهد. بدبختی آموزش و پرورش مانند پزشکی و بسیاری از رشته های دیگر که در عین حال به علم و هنر وابسته اند. در این است که بهترین روشهای آنها مشکل ترین روشهای آنهاست.

پیاژه پیشرفت و اصلاح آموزش و پرورش را منحصرأ به پیشرفت روان شناسی با استفاده از ضابطه های این علم محدود نمی سازد بلکه پیشرفتهایی را که در درون هر ماده درسی به وجود آمده است همراه با روشهای نوین آموزشی دارای اهمیت خاص میداند که دلیل بر واقع بینی و دقت نظر این روان شناس است معلمی که از یک نظریه اصولی و عملی پیروی نکند رفتارش کورکورانه و مبهم است که متأسفانه برخی از صاحب نظران در کنار آموزش و پرورش عقاید تربیتی و آموزشی خود را در سطح باورهای عامیانه و غیر منطقی قرار می دهند، ممکن است معتقد باشند که طبع و رفتار آدمی را نمی تواند تغییر داد در واقع این گونه معلمان پیروی نظریه های نامعقول و غیر منطقی هستند پیاژه تاکید میکرد دانش آموزان فقط ظروف خالی نیستند که بتوان آنها را با اطلاعات پر کرد، بلکه او تأکید داشت آنها محیط خود را احساس میکنند و دانش خویش را فعالانه می سازند. استفاده از مواد عینی کودکان بویژه کودکان پیش دبستانی و

منابع و ماخذ

- امیر حسینی، خسرو، روان شناسی خلاقیت و نوآوری ناشر عارف کامل، چاپ اول، (۱۳۸۴)
- بهرامی هادی روانشناسی کودک انتشارات ابوریحان بیرونی (۱۳۸۵)
- تورنس نی یان ترجمه ی دکتر حسن قاسم زاده، استعدادها و مهارتهای خلاقیت (۱۳۷۷)
- حسینی، افضل السادات (۱۳۸۱)، اهمیت خلاقیت و شیوه های پرورش آن، مشهد، آستان قدس رضوی
- سیف، علی اکبر روان شناسی پرورشی چاپ شانزدهم انتشارات آگاه تهران (۱۳۷۵)
- سلیمانی افشین کلاس خلاقیت انتشارات انجمن اولیاء و مربیان شماره ی انتشار ۱۴۱
- قاسمی پویا اقبال راهنمای معلمان پژوهنده
- کریمی علی پرورش خلاقیت انتشارات رسانه تخصصی)